

АНОТАЦІЯ

Алушкін С.В. Бажання як джерело соціальної активності суб'єкта історії.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в філософії за спеціальністю 033 – філософія. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – Київ, 2021.

Зміст анотації

У дисертаційному дослідженні здійснено соціально-філософське дослідження бажання, механізмів його виникнення та розвитку і його ролі як джерела соціальної активності суб'єкта історії. На основі класичних та сучасних здобутків філософії було розроблено підхід до дослідження бажання, заснований на визначенні його соціальної сутності, розкритті діалектики його розвитку. В дисертації обґрунтовано роль бажання як джерела соціальної активності суб'єкта історії. Доведено, що бажання і формується, і здійснюється в предметно-практичній діяльності суспільних класів, отже набуває своєї конкретно-історичної форми в залежності від соціокультурних чинників, таких як система розподілу праці, державний устрій, рівень розвитку продуктивних сил, панівні релігійні та етичні погляди. Показано, яким чином бажання стає фактором суспільного виробництва в модернову епоху, та визначено перспективи подальшого розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин, що призведе до перетворення бажання на джерела дійсної соціальної активності та історичних перетворень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену бажання» проведено дослідження ступеня розробленості поняття бажання в класичній та сучасній філософії, а також розглянуто методологічні підходи до дослідження бажання, суб'єктності та сутності людини.

Показано розвиток етичних поглядів на бажання в філософсько-релігійних системах Давнього Китаю та Індії: в даосизмі, конфуціанстві,

індуїзмі та буддизмі. Визначено, що негативне ставлення до бажання пов'язане із уявленням, що бажання перешкоджає досягненню просвітлення та гармонії, виступає джерелом страждань та хаосу суспільного життя. Розглянуто наступність східних поглядів на бажання в давньогрецькій філософії та відмінності в осмисленні бажання в філософії Геракліта. Проаналізовано уявлення про істинні та неістинні бажання в філософії Платона, Арістотеля та Епікура.

Середньовічні уявлення про бажання розглянуто в контексті арабської середньовічної філософії Газалі та Ібн Рушда, в якій вирішується питання про наявність бажання у Бога та специфіку Божественного цілепокладання, що вказує на тісний зв'язок бажання та мети діяльності. Також розглянуто творчість поета Данте Аліг'єрі, який стверджує, що Бог наповнює людину бажаннями до діяльності та пізнання.

Визначено зміну парадигми осмислення бажання в філософії Нового часу та Просвітництва, яка пов'язана із гуманістичною та раціоналістичною тенденцією в філософії. Визначено провідну роль суспільного виховання людини, осмислено умови, за яких стає можливим свідоме формування та розвиток людських бажань.

Розглянуто концепцію діалектики бажання в філософії Гегеля та її інтерпретацію в працях Кожева. У Гегеля діалектика бажання визначається як процес розвитку самосвідомості, що полягає в досягненні визнання самосвідомістю через процес заперечення іншої самосвідомості. Кожев розвиває цю ідею до визначення бажання як основного чинника історичної суб'єктності та соціальної активності людини.

Показано, що історичність суб'єкта визначається характером та змістом його діяльності по запереченню існуючих суспільних порядків та ствердження в своїй діяльності тенденцій, які сприятимуть прогресивному розвитку суспільства. Сутність суб'єкта історії як соціального класу визначається в першу чергу сенсом його вчинків, дійсним змістом його бажань, волі та цілей, і в другу чергу його рефлексією щодо своїх вчинків та бажань. У роботі

досліджено історичні прояви такої рефлексії у філософських та естетичних формах у домодернову та модернову епоху.

Було проаналізовано різні методологічні підходи у дослідженні природи та сутності людини, та проведено порівняльний аналіз методологічних засад класичної та сучасної філософії: дуалізм, монізм, ідеалізм, матеріалізм, психоаналіз, постструктуралізм. Обрано діалектичний підхід як основну методологічну засаду дослідження розвитку бажання та його ролі у становлення суб'єкта історії. Виявлено, що виникнення та розв'язання внутрішніх суперечностей бажання складає його діалектичну сутність та визначає його як джерело соціальної активності суб'єкта історії.

У другому розділі «Логіка розвитку та значення бажання в становленні людської суб'єктності» досліджується розвиток бажання та суб'єктності в дискурсах Жан-Поля Сартра, Жоржа Батая, Жака Лакана, Марека Семека та Евальда Ільєнкова. Показано логіку диференціації бажання та його перетворення на потребу та мету діяльності.

Здійснено критику екзистенціалістських та постструктуралістських концепцій суб'єктності, міжсуб'єктності та мови на основі концепції трансцендентальної міжсуб'єктності Фіхте та Гегеля, що набула розвитку та інтерпретації в працях польського філософа Семека. В нашому дослідженні міжсуб'єктність визначається як простір людської культури, в якому відбувається процес формування суб'єктності. Показано, що міжсуб'єктність передуює появі суб'єкта, та виявлено значення провокації як комунікативного поля, в якому відбувається формування суб'єкта.

Виявлено, що включення індивіду в простір міжсуб'єктності через залучення до предметно-практичної діяльності є визначальним фактором становлення суб'єктності та розвитку бажання як соціокультурного феномену

Розглянуто діалектику матеріального та ідеального на основі концептуального визначення категорії ідеального в роботах Евальда Ільєнкова, що дало змогу поглибити зміст поняття бажання. Поняття бажання включає не тільки нестачу та абстрактну негативність, а й предметно-

практичну діяльність як специфічний момент процесу перетворення матеріального на ідеальне та ідеального на матеріальне.

Розглянуто пізнавальну діяльність людини в контексті задоволення потреб та виконання бажань, виявлено генетичний зв'язок бажання та потреби на основі досліджень класичної політичної економії. Показано, що категорія нужди, або відсутності – є найбільш абстрактною категорією, з якої відбувається формування та диференціація понять, що розкривають природу та сутність бажання, таких як потреба, воля, ціль та образ, а також показано зв'язок бажання із фантазією.

Показано, що розрізнення бажань і потреб є результатом суспільного розподілу праці та відокремлення виробництва від споживання, та доведено, що бажання та потреби мають спільну природу, яка виходить з логіки перетворення матеріального на ідеальне у формі нужди. Дано визначення бажання як потреби в подоланні потреби та визначено співпадіння бажання із процесом творчості. Розглянуто процес взаємного перетворення цілей та бажань. Проаналізовано місце бажання в процесі цілепокладання.

У третьому розділі «Соціокультурна обумовленість бажання як джерела активності суб'єкта історії» розглядається специфіка становлення суб'єкта історії в домодернову та модернову епохи, визначаються конкретно-історичні форми бажання в різних епохах та суспільствах, а також досліджуються соціокультурні чинники, які визначають форму суб'єктності та особливості усвідомлення бажання. Розкривається значення суспільного поділу праці у диференціації людських бажань, потреб та цілей. Показано, як соціальне положення певної верстви населення визначає її основні бажання та її історичну роль. Аналіз етичних доктрин, релігійних вірувань, філософії, творів мистецтва показав, що зміст культури історичної епохи відображає бажання суб'єкта, який творить цю епоху, тобто є суб'єктом історії.

Аналіз домодернної епохи на прикладі Стародавнього Сходу та Греції показав, що рабська або кріпацька праця призводить до виникнення бажання повернутися в «золоту добу», або до бажання звільнитися від бажань взагалі.

Визначено, що в домодернову епоху формування свідомого суб'єкту є неможливим через специфіку цілепокладання, яка направляє діяльність на відтворення ідеалізованого минулого та заперечення історичності людського буття взагалі.

Розгляд особливостей виробництва бажання та становлення суб'єкта історії в модернову епоху показав перетворення прогресивних та гуманістичних тенденцій капіталістичного суспільства на свою протилежність у вигляді консервативних тенденцій та виникнення суспільства споживання. Аналіз сучасного суспільства споживання показав, що свідоме виробництво бажань стає необхідним моментом циклу виробництва товарів та послуг. Так виробництво призводить до втрати людиною своєї суб'єктності, перетворюючи її на «одновимірну» людину, фрагментарного індивіда.

Визначено протилежну тенденцію в сучасному суспільстві, яка пов'язана із запереченням суспільства споживання та товарного виробництва і спрямована на відновлення суб'єктності людини. Наведено приклади видатних людей модерної епохи таких як Джордано Бруно, Григорій Сковорода, Людвіг Феєрбах, Тарас Шевченко, Іван Франко, Віктор Глушков для демонстрації можливостей людини піднятися над своєю епохою, усвідомити суспільно значущі завдання як свої бажання.

Визначено, що саме в модерну епоху бажання поступово перетворюється на політичне бажання, оскільки воно є фактором існування політичного укладу. Показано, що бажання як таке може бути спрямованим як на увічнення існуючого ладу, так і на революційні трансформації. Встановлено, що наслідком зміни характеру предметно-практичної діяльності буде перехід від необхідності бажання до бажання необхідності, вільної творчості.

Висновки дисертаційного дослідження визначають актуальність обраного підходу до дослідження бажання у подоланні аксіологічного релятивізму сучасної епохи, кризи ідентичності, виходу за межі парадигми суспільства споживання та нав'язаних бажань.

Ключові слова: бажання, свідомість, ідеальне, сутність людини, суб'єкт діяльності, суб'єктивний досвід, суб'єктність, задоволення, соціальна активність, діалектика, матеріалізм, дуалізм, постструктуралізм, виробництво бажання, етика бажання.

ABSTRACT

Alushkin S.V. Desire as the origin of social activity of the subject of history. – Qualification scientific work as the manuscript.

Dissertation for the PhD Degree in specialty 033 – Philosophy. – National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”. Kyiv, 2021.

Abstract content

The social-philosophical study of desire, mechanisms of its becoming and development, and its role as a source of activity of the subject of history is carried out in this dissertation. The approach to study desire based on the research of its social essence and unfolding of development dialectics was developed on the basis of classical and modern achievements of philosophy. The dissertation argues for the role of desire as the source of social activity of the subject of history. It was proved that the desire is formed and realized inside the practical activity of social classes, thus it reaches its historically concrete form in dependence from the social and cultural factors such as labor division system, political regime, level of productive forces development, dominating religious and ethical worldview. It was shown how the desire becomes the factor of social production in modern times. The perspectives of further development of subject-subject relations towards the transformation of desire into the source of actual social activity and historical transformations is defined.

The first chapter “Theoretical and methodological background of desire phenomenon research” is dedicated to the investigation of existing background in studies of desire’s notion in the classical and modern philosophy. Also, this chapter is dedicated to the research of methodological approaches towards studying desire, subjectivity and human nature.

The development of desire ethics in philosophical and religious systems of Ancient China and India: in Daoism, Confucianism, Hinduism and Buddhism is shown. It was established that the negative attitude towards desire is determined by the idea that the desire is an obstacle on the way towards enlightenment and

harmony, that it is the source of suffering and social disorder. The succession of Eastern outlook on desire in Ancient Greek philosophy and differences in Heraclitus and Epicurus philosophical reflections on desire are shown. The idea of truthful desires in Plato and Aristotle philosophy considering the existence of the desire to approach the Greater Good and bodily desires which disturb cognition is analyzed.

Medieval reflections on desire are studied in the context of Arabian Medieval philosophy, particularly Ghazali and Ibn Rushd, which is concerned with the question of God's desire and the Divine teleology, thus showing close connection between desire and activity goal. Medieval poet Dante Alighieri argues that God fills mankind with desires to activity and cognition.

The paradigm shift in attitude towards desire in Modern times and Enlightenment period is related to the humanistic and rationalistic tendencies in philosophy. The definitive role of social education and the possibility of conscious formation and development of desires is established.

The conception of dialectics of desire in Hegel's philosophy and its interpretation in works of Kojève are shown. Hegel defines dialectics of desire as the process of self-consciousness development lying in the field of achieving recognition by negating the other self-consciousness. Kojève develops this idea to defining desire as the main factor of historical subjectivity and social activity.

It was shown that historicity of subject is determined by its activity towards the negation of existing social order and towards the establishment of progressive development tendencies. The definitive aspect of the subject of history essence lies primarily in the sense of its deeds, content of its desire, will and goals, and secondarily in its reflection of own deeds and desires in philosophical and artistic forms. The dissertation concerns studying the historical forms of such reflection in philosophical and aesthetical forms in pre-modern and modern times.

Various methodological approaches in the study of human nature and essence were analyzed, and a comparative analysis of the methodological foundations of classical and modern philosophy: dualism, monism, idealism, materialism, psychoanalysis, poststructuralism was conducted. The dialectical approach is chosen

as the main methodological basis for the study of the development of desire and its role in the formation of the subject of history. It is revealed that the emergence and resolution of internal contradictions of desire constitutes its dialectical essence and defines it as a source of social activity of the subject of history.

The second chapter “The logics of development and meaning of desire in becoming of subjectivity” is dedicated to studying the mechanisms and conceptions of development of desire and subjectivity in the discourses of Jean-Paul Sartre, Georges Bataille, Jacques Lacan, Marek Siemek and Ewald Ilyenkov. Also, this chapter shows the logics of desire’s differentiation and mutual transformations to needs and activity goals. It was established that the engagement of individual to the intersubjectivity space and practical activity is the definitive factor of subjectivity and desire becoming.

Existential and post-structuralist conceptions of subjectivity, intersubjectivity and language are criticized on the basis of the conception of transcendental intersubjectivity by Fichte and Hegel and its interpretation by Polish philosopher Siemek. The intersubjectivity is defined as a space of human culture, where subjectivity is formed. It was shown that intersubjectivity is prior to the subject emergence, and the meaning of provocation as a communicative field which forms subject is established.

The dialectics of materiality and ideality based on the conceptual definition of ideality in Ewald Ilyenkov’s works has allowed us to enrich the content of desire notion, which will include not just lack and abstractive negativity, but practical activity as a specific moment of transformation of materiality to ideality and vice versa.

The cognitive activity of a person in the context of satisfaction of needs and fulfillment of desires is researched, the genetic connection of desire and need is revealed on the basis of researches of classical political economy. It was shown that the category of need, or absence – is the most abstract category from which the formation and differentiation of notions occurs and reveals the nature and essence

of desire, such as need, will, purpose and image, and shows the relationship of desire with imagination.

It was established that the differentiation of desires and needs is the result of the social division of labor and the separation of production and consumption. It was proved that desires and needs have similar nature, which emerges from the logic of transformation of materiality to ideality in the necessity form. Desire is defined as the need in overcoming needs and thus congruence of desire and creativity is established. The process of mutual transformation of goals and desires is investigated. The role of desire in the goal-making process is analyzed.

The third chapter “The social and cultural preconditions of desire as the source of social activity of the subject of history” is dedicated to studying the subject of history becoming in pre-modern and modern era, to studying concrete historical forms of desire in different ages and societies, and to studying social and cultural factors defining the form of subjectivity and desire. The role of social division of labor in the process of differentiation of desires, needs and goals is investigated. It was shown how a social position of certain social strata defines its main desires and historical role. Analysis of ethical teachings, religious beliefs, works of art and philosophy has shown how the content of culture in certain historical era reflects the desire of subject which creates this era, thus being the subject of history.

Analysis of pre-modern age on the example of Ancient East and Greece has shown that slave and serf labor leads to the desire to return to “golden age” or to desire to be free of desires at all. It was established that pre-modern age was impossible for the conscious subject of history emergence because of specifics of goal-making which steers activity towards recreation of idealized past and to the negation of historicity of human being at all.

The study of specifics of desire production and becoming of the subject of history in modern age has shown the transformation of progressive and humanistic tendencies of capitalistic society to their opposition in conservative tendencies of consumerist society. Analysis of modern society has shown that conscious production of desires is the necessary moment of modern cycle of production of

goods and services. Such production leads to the losing of human's subjectivity transforming it to the "one-dimensional" person, fragmentary individual.

The opposite tendency in modern society is defined. It is concerned with the negation of consumerist society and commodity production, directed towards restoration of human subjectivity. The examples of such significant persons of modern age as Giordano Bruno, Hrihoriy Skovoroda, Ludwig Feuerbach, Taras Shevchenko, Ivan Franko, Victor Hlushkov and others demonstrate the possibility of person to rise upon his age and to realize social goals as his own desires.

It was established that the desire of modern human gradually transforms into the political desire, because it is the factor of existence of political regimes. It was shown that the desire can be directed towards maintaining and conserving existing regime and towards revolutionary transformations. It is prognosed that the change of the practical activity will result in transition from the necessity of desire to desired necessity, free creativity.

The conclusions of dissertation study define the actuality of chosen approach in studying desire in overcoming axiological relativism of modern age, in overcoming the paradigm of consumerist society and imposed desires.

Keywords: desire, consciousness, ideality, human essence, subject of activity, subjective experience, pleasure, social activity, dialectics, materialism, dualism, post-structuralism, production of desire, ethics of desire.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статті, опубліковані за кордоном та у наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Коваль, О. А., & Алушкін, С. В. (2018). Становлення філософської концепції бажання в контексті вирішення психофізичної проблеми. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (21), 38-41. (Google Scholar; Index Copernicus)

2. Алушкін, С.В. (2018). Природа бажання з точки зору ідеї соціальної сутності людини. *European philosophical and historical discourse*, 4 (4), 93-97. (Index Copernicus) ISSN 2533-4824 (On-line); DOI-prefix: 10.46340/ephd.

3. Алушкін, С.В. (2019) Єдність суб'єкта цілепокладання та бажання в класичній філософії. *Вісник Львівського університету*, (23), 9-14. (Index Copernicus).

4. Алушкін, С.В. (2019). Проблема відмінності бажань та потреб в дуалістичних концепціях. *Гілея: науковий вісник*, (143), 21-24. (Index Copernicus).

5. Alushkin, S. V. (2019). Material basis of ethical attitude towards desire in ancient eastern religious and philosophical systems. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (16), 171-182. (Web of Science (Emerging Sources Citation Index); Crossref, Open Ukrainian Citation Index (OUCI); Index Copernicus; Google Scholar; DOAJ; OAJI; WorldCat).

Публікації за матеріалами конференцій:

6. Алушкін, С. (2016). Возможен ли алгоритм мышления. Представлено на 5-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Глушковські читання», Київ, 2016.

7. Алушкін, С. (2016). Понятие «идеального» в решении «трудной проблемы сознания». Представлено на XXVIII-х Міжнародних людинознавчих філософських читаннях, Дрогобич, 2016.

8. Алушкин, С. (2017). Предмет эстетики и роль искусства в философии Ильенкова. Представлено на XIX Международной научной конференции «Ильенковские чтения», Москва, 2017.

9. Алушкин С. (2017). Преодоление страха смерти как основание общественных трансформаций в философии Гегеля. Представлено на XX Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки ФСП», Київ, 2017.

10. Алушкин, С. (2017). О проблеме новизны в творчестве. Представлено на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Людяність творчості як творчість людяності», Київ, 2017.

11. Алушкин, С. (2017). О психологическом комфорте как принципе экономического планирования. Представлено на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Глушковські читання», Київ, 2017.

12. Алушкин, С. (2018). Гегель, Кожев, Лакан: сравнительная характеристика концепций желания. Представлено на міжнародній науково-практичній конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук», Київ, 2018.

13. Алушкін, С. (2018). Бажання іронізувати та іронія бажання в мистецтві. Представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Філософія і художня література в хронотопі технічного вузу», Київ, 2018.

14. Алушкін, С. (2018). «Вічний мир» чи «боротьба всіх проти всіх»? Представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Світові конфлікти у XXI столітті: філософська рефлексія соціальних, економічних, екологічних, політичних та релігійних аспектів», Київ 2018.

15. Алушкин С. (2018). Производство желаний и потребностей как цель экономики. Представлено на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Глушковські читання», Київ, 2018.

16. Алушкин, С. (2018). Роль воображения в формировании способности желания. Представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманізм. Людина. Уява», Дрогобич, 2018.

17. Алушкін С. (2019). Бажання творити як творчість бажання. Представлено на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Філософські засади креатосфери у контексті творчості», Київ, 2019.

18. Алушкін, С. (2019). Куда исчезает желание? Представлено на II Міжнародній науково-практичній конференції «Філософія і художня культура в хронотопі технічного вузу», Київ, 2019.

19. Алушкін, С. (2020). Покликання Лютера та сродна праця Сковороди як форми історичного буття бажання. Представлено на III Міжнародній науково-практичній «Філософія і науково-технічна творчість у хронотопі технічного університету».